دانشکده صداوسیمای جمهوری اسلامی ایران

پایان‌نامه‌ی دوره‌ی کارشناسی ارشد تهیه‌کنندگی- گرایش مستند

ساختارشناسی مستند ورزشی

با مطالعه‌ی موردی فیلم‌های مستند « المپیا » و « قهرمانی »

محمدحسین صباحی

استاد راهنما :

دکتر علی رجب‌زاده طهماسبی

استاد مشاور :

دکتر احمد ضابطی جهرمی

تابستان ۱۳۸۸

بسم الله الرحمن الرحيم

تقدیم به

همسر و دختر نازنینم

بخاطر بردباری و کمک‌های روحی فراوانشان در طی این مسیر

و

پدر و مادر عزیزم

بخاطر تشویق‌های مداوم و آرزوهای خوبشان برای من

با سپاس فراوان از

دکتر علی طهماسبی استاد راهنمای گرانقدرم با دقت نظر و شکیبایی فراوانشان در همراهی من با همه‌ی مشکلات شخصی‌ام،

و دکتر احمد ضابطی جهرمی استاد مشاورم که خود تجربیات گرانقدری در زمینه‌ی پژوهش من داشته‌اند.

چکیده

سابقه‌ی برنامه‌های ورزشی در تلویزیون به مستندهای ورزشی در سینما بازمی‌گردد که همواره از اقبال مخاطب برخوردار بوده‌اند؛ اما در ایران با وجود ساخت نمونه‌های قابل قبول در این عرصه، مستند ورزشی از توجه لازم بین تصمیم‌گیران، برنامه‌سازان و نظریه‌پردازان تلویزیون- چه در زمینه‌های حرفه‌ای و چه پژوهشی- بهره‌مند نبوده است. همین امر باعث ساخت و پخش برنامه‌های ورزشی گوناگونی در تلویزیون شده که با وجود ادعای مستند بودن، چندان با الگوهای معتبر و شناخته شده‌ی مستندسازی تطابق ندارند.

در این پایان‌نامه تلاش شده تا با استفاده از روش‌های اسنادی (کتابخانه) و مشاهده‌ای (بازبینی)، داده‌های بدست آمده تحلیل و تبیین شود، و با مطالعه‌ی متون مرتبط با این‌گونه‌ی برنامه‌سازی و مقایسه‌ی آن‌ها با اصول پذیرفته‌شده‌ی مستندسازی، به معیارهای مناسبی برای ساخت مستندهای ورزشی دست یافت. در این مسیر ضمن مطالعه‌ی موردی دو فیلم **المپیا** (۱۹۳۸) محصول آلمان و **قهرمانی** (۱۳۷۷) محصول ایران به عنوان دو نمونه‌ی مطرح درجهان و ایران، از گفتگو و مصاحبه با دست‌اندرکاران ساخت و پژوهش آثار مستند- بویژه مستندهای ورزشی- نیز استفاده شده است.

پژوهش حاضر، در پایان به چندین یافته رسیده است که مهم‌ترینشان در بحث تکنیکی، نقش اساسی میزانسن چند دوربینه و تدوین در این نوع مستندسازی است. همچنین در بحث محتوایی نگاه مستندساز به مقوله‌ی ورزش و برنامه‌سازی بر اساس الگوهای معتبر مستندسازی تلویزیونی اهمیت زیادی دارد. همچنین شناخت کامل از رشته‌ی ورزشی مورد نظر، یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل موفقیت و جذب مخاطب در این گونه‌ی مستندسازی است.

واژگان کلیدی: **ساختار شناسی - فیلم مستند - مستند ورزشی - روایت - دکوپاژ - میزانسن – تدوین تداومی - تدوین پیچیده -ریتم(ضرب‌آهنگ) - قالب(فرم) برنامه**

فهرست مطالب

عنوان..... صفحه

۱- فصل نخست- کلیات پژوهش..... ۹

۱-۱-مقدمه..... ۱۰

۱-۲- بیان مسئله..... ۱٤

۱-۳- ضرورت و اهمیت پژوهش..... ۱۵

۱-٤- اهداف پژوهش..... ۱۵

۱-۵- سئوالات پژوهش..... ۱۵

۱-٦- فرضیه‌های پژوهش..... ۱٦

۱-۷- تعریف مفاهیم کلیدی..... ۱٦

۲- فصل دوم– مبانی نظری پژوهش..... ۲۲

۲-۱- مبانی و چارچوب نظری پژوهش..... ۲۳

۲-۲- پیشینه‌ی موضوعی ۲۳

۲-۳- نظریه‌های مربوط به موضوع پژوهش..... ۲۵

۲-٤- مستند ورزشی تلویزیونی..... ۲۵

۲-٤-۱- ورزش و تلویزیون..... ۲۹

۲-٤-۲- ورزش و تلویزیون در جهان..... ۲۹

۲-٤-۳ - ورزش و تلویزیون در ایران..... ۳٦

۳- فصل سوم - روش پژوهش..... ٤۲

۳-۱- روش تحقیق..... ٤۳

۳-۲- مطالعه‌ی موردی..... ٤٤

۳-۲-۱ "المپیا"..... ٤۵

۲-۲-۳ "قهرمانی"..... ۷٤

٤- فصل چهارم- یافته‌های پژوهش..... ۹۱
۱-٤- قالب برنامه‌های ورزشی در تلویزیون..... ۹۲
۱-۱-٤- گزارش خبری..... ۹۳
۲-۱-٤- دوربین آزاد..... ۹٤
۳-۱-٤- گزارش ورزشی..... ۹۵
٤-۱-٤- برنامه‌های گفتگومحور..... ۹۹
۵-۱-٤- مجلات تلویزیونی ورزشی..... ۱۰۱
٦-۱-٤- مسابقه‌های ورزشی و رقابتی..... ۱۰۲
۷-۱-٤- نماآهنگ‌های ورزشی..... ۱۰۲
۸-۱-٤- وله‌های ورزشی..... ۱۰۳
۹-۱-٤- برنامه‌های ترکیبی..... ۱۰٤
۱۰-۱-٤- مستند ورزشی..... ۱۰٤
۲-٤- بررسی ویژگی‌های مستند ورزشی..... ۱۰۵
۱-۲-٤- سیر تحولی مستندهای ورزشی..... ۱۰٦
۲-۲-٤- ساختار روایی مستندهای ورزشی..... ۱۰۸
۳-۲-٤- ساختار محتوایی مستندهای ورزشی..... ۱۱۲
۱-۳-۲-٤- مستند ورزشی رویداد محور..... ۱۱٦
۲-۳-۲-٤- مستند ورزشی شخصیت محور..... ۱۱۸
۳-۳-۲-٤- مستند ورزشی با رویکرد رشته‌ی ورزشی..... ۱۱۹
٤-۳-۲-٤- مستند ورزشی حاشیه محور..... ۱۲۱
٤-۲-٤- ساختار تکنیکی مستند ورزشی..... ۱۲۲
۱-٤-۲-٤- پژوهش یا تحقیق موضوعی..... ۱۱٤
۲-٤-۲-٤- فیلم‌نامه..... ۱۱٦
۳-٤-۲-٤- کارگردانی..... ۱۲۰
٤-٤-۲-٤- فیلم‌برداری یا تصویربرداری..... ۱۲۵

۵-٤-۲-٤- صدابرداری..... ۱۳۰
٦-٤-۲-٤- تدوین..... ۱۳۲
۷-٤-۲-٤- گفتارمتن..... ۱۳٤
۸-٤-۲-٤- موسیقی..... ۱۳٦

فصل پنجم- نتیجه‌گیری و پیشنهادات پژوهش..... ۱۳۷
۱-۵ - وجوه متمایزکننده ی مستند تلویزیونی ورزشی از سایر برنامه های ورزشی تلویزیونی..... ۱۳۹
۲-۵- انواع مستند ورزشی..... ۱٤۰
۱-۲-۵- دسته‌بندی محتوایی..... ۱٤۰
۲-۲-۵- دسته‌بندی موضوعی..... ۱٤۰
۳-۵- ویژگی‌های ساختاری مستند ورزشی..... ۱٤۲

فهرست منابع و ماخذ..... ۱٤۸
ضمائم..... ۱۵۲
الف) نمایه‌ای از فیلم‌های مستند ورزشی ایرانی..... ۱۵۲
ب) متن پیاده‌شده‌ی گفتگوی حضوری با دکتر احمد ضابطی جهرمی ۱۷۹
ج) متن پیاده‌شده‌ی گفتگوی حضوری با آقای همایون امامی..... ۱۹۰
د) متن پیاده‌شده‌ی گفتگوی حضوری با آقای علی مداحی..... ۲۰۵

فصل نخست :

کلیات پژوهش

۱-۱- مقدمه

از آن‌جایی که نخستین فیلم‌های ساخته شده بوسیله‌ی برادران لومیر که به اذعان بسیاری از تاریخ سینمایی‌نویسان، پدران سینما به مفهوم امروزین آن هستند، در زمره‌ی فیلمهای مستند، قرار می‌گیرند، و در میان نخستین کارهای آنان ثبت رویدادهای ورزشی، مانند« **مسابقه‌ی کالسکه برقی از پاریس تا بردو**»[۱](۱۸۹۷)، «**مسابقه‌ی دویدن با گونی (دوی پا در گونی)**» [۲](۱۸۹۷)، «**تاخت نمایشی نیزه‌داران اتریشی**»[۳] (۱۸۹۷) و سایر موضوعات مانند شناگران، آموزش دوچرخه سواری و... دیده می شود (بارنو، ۱۳۸۰، صص ۲۹-۲۸) ؛ می توان ادعا کرد که رویدادهای ورزشی، جزو نخستین موضوعاتی بوده‌اند که مورد توجه فیلمسازان از بدو پیدایش تاریخ سینما قرار گرفته اند. از همین رو پیشینه‌ی مستند ورزشی در جهان را می توان از آغاز تاریخ سینما، قلمداد کرد.

در ایران نیز بنا به پژوهش‌های به عمل آمده، نخستین گزارش ورزشی را **میرزا ابراهیم خان عکاسباشی** در دارالخلافه‌ی مظفری ثبت کرده است و بدین ترتیب تاریخچه‌ی مستند ورزشی در کشورمان همپای تاریخ فیلمسازی از زمان **مظفرالدین شاه** می باشد. به جز این، قدیمی‌ترین فیلم مستند ورزشی که نشانی های معتبری از آن در پژوهش‌ها و کتابهای گوناگون آمده است، فیلمی است به مدت یک ساعت در مورد ورزش اسکی و آموزش آن توسط یک مربی خارجی به نام **گاستون کاتی‌یار**[٤]، که توسط فردی به نام **ابراهیم معتمدی** و در سال ۱۳۲۳ خورشیدی ساخته شده است (تهامی‌نژاد، ۱۳۷۷، ص ۹٤).

اما نخستین مستند ورزشی مطرح به معنای واقعی کلمه – که در برگیرنده ی مؤلفه‌های محتوایی و تکنیکی مستندسازی است – با نام **گود مقدس** بوسیله‌ی **هژیر داریوش** ساخته شد. این فیلم که در

1- The Electrical Carriage Race from Paris to Bordeaux -

2- A Sack Race Between Employees of Lumieres and Son's Factory, Lyon -

3 -The Charge of the Austrian Lancers - 1897

٤- متأسفانه در هیچ مرجعی مشخصات و معادل لاتین نام این فرد خارجی یافت نشده است.

مورد ورزش زورخانه‌ای و جنبه های پهلوانی و سلحشوری آن است، به سفارش وزارت فرهنگ و هنر در سال ۱۳۴۳ ساخته شد. (مهرابی، ۱۳۷۵، ص۳۳۵). چندین سال بعد و با تأسیس تلویزیون ملی ایران، فیلمی ورزشی با سرپرستی **هژیر داریوش** از مسابقات فوتبال آسیایی که در سال ۱۳٤۷ و در ورزشگاه امجدیه (تهران) برگزار می‌شد، تهیه و به عنوان نخستین تولید تلویزیون دولتی ایران برای نمایش در بخش خصوصی آماده شد.

نگاهی به سیاهه‌ی مستندهای ورزشی ساخته شده در آن سالها و سالهای پس از آن نشان‌دهنده‌ی این واقعیت است که همراه با سیاست های مسئولان و افت و خیز فعالیت‌ها و رویدادهای ورزشی برگزار شده، روند ساخت مستندهای ورزشی نیز با رشد کم و بیش به پیش رفته است. آن چه مسلم است، با توجه به گسترش شبکه‌های تلویزیونی در سال های اخیر و همچنین رویکرد جامعه به ورزش در سطح قهرمانی و همگانی، روند ساخت و پخش مستندهای ورزشی در کنار سایر گونه های برنامه های تلویزیونی ورزشی، رشد فراوانی داشته است. به جز پخش فیلم‌های مستند ورزشی مطرح در برنامه های بررسی و نمایش فیلم های مستند (مانند برنامه ی **مستند ٤** که از شبکه ی ٤ سیمای جمهوری اسلامی ایران پخش می شود)، گروه های نسبتاً فعال و شناخته‌شده‌ای از مستندسازان تلویزیونی بصورت سفارشی (از سوی گروه های ورزش، مسابقات و سرگرمی و یا اجتماعی شبکه‌های تلویزیونی سازمان صدا و سیما) و یا مستقل (بیشتر به منظور پخش در شبکه های ویدیویی کشور)، نسبت به طراحی، ساخت و ارائه‌ی مستندهای ورزشی بصورت مجموعه و یا تک قسمتی مبادرت می‌کنند. شاهد این ادعا، رشد سال به سال آثار شرکت کننده در *جشنواره‌ی بین المللی فیلم های ورزشی و برنامه های تلویزیونی تهران* و راهیابی آنها به جشنواره های جهانی مانند *جشنواره‌ی بین المللی فیلم های ورزشی میلان* (ایتالیا) است.

با توجه به رشد روزافزون علاقمندان به ورزش در کشور و به پیروی از آن، لزوم ساخت و پخش مستندهای ورزشی جذاب و با کیفیت مطلوب رسانه ای و ارائه ی راهکارهای بهینه و استاندارد شده برای بهبود کیفیت ساخت این گونه مستندها بیش از پیش احساس می‌شود.

این رساله تلاش کرده است تا با استفاده از مستندات مکتوب در کتب معتبر، مقالات و گفتگو با سازندگان مستندهای ورزشی تلویزیونی و کارشناسان گونه‌ی مستند ورزشی و همچنین استفاده از مطالعه‌ی موردی دو فیلم مطرح مستند ورزشی خارجی و ایرانی و در دو دوره ی آغازین و معاصر؛

یعنی فیلم **المپیا**[1](۳۸-۱۹۳۶) ساخته‌ی **لنی ریفنشتال**[2] و فیلم **قهرمانی**(۱۳۷۷) ساخته‌ی **احمد ضابطی جهرمی**، بتواند ضمن بررسی این‌گونه تلویزیونی رهیافت های مناسبی در زمینه‌ی ساخت مطلوب مستندهای ورزشی تلویزیونی، با تکیه به ویژگی های مؤثر این شاخه از مستندسازی دست پیدا کند. در این رساله پس از بررسی کلیات پژوهش در فصل نخست، در فصل دوم به مبانی نظری تحقیق پرداخته می‌شود. در این فصل و در سه بخش آن ضمن بررسی تحقیقات پیشین در زمینه‌ی مستند ورزشی – که متاسفانه به شدت نادر است – نظریه های مربوط به این شاخه از مستندسازی، با استفاده از منابع شفاهی و اینترنتی موجود مورد کنکاش قرار خواهد گرفت. چارچوب نظری تحقیق نیز در همین فصل معرفی خواهد شد. فصل سوم نیز اختصاص دارد به بررسی روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش و پس از آن اقدامات و نتایج عملی حاصل از این پژوهش معرفی خواهد شد.

در فصل چهارم، پس از نگاهی کوتاه به پیشینه‌ی برنامه سازی ورزشی در تلویزیون، با معرفی و بررسی اجمالی قالب‌های زیر گونه برنامه های ورزشی تلویزیونی مانند گزارش های خبری ورزشی، پخش زنده، جُنگ‌های ورزشی، برنامه های گفتگومحور ورزشی، مستند ورزشی و ... به بررسی و تبیین تفاوت‌های برنامه‌ی مستند ورزشی تلویزیونی با دیگر گونه های معرفی شده برنامه‌های ورزشی پرداخته خواهد شد. در ادامه‌ی همین فصل، بصورت اجمالی تاریخچه‌ی ساخت و نمایش و پخش مستندهای ورزشی در جهان و ایران بررسی خواهد شد.

در فصل بعدی به مطالعه ی موردی دو فیلم در نظر گرفته شده برای این منظور یعنی فیلم **المپیا** و **قهرمانی** و بررسی مباحث تاریخی، ساختاری و تکنیکی آنها پرداخته خواهد شد.

در پایان نیز با توجه به یافته‌های پژوهش و مطالعه‌ی موردی انجام شده، به تبیین نشانه‌های ساختاری مستند ورزشی با توجه به روایت و تکنیک ساخت این گونه از برنامه های ورزشی پرداخته می‌شود و رهیافت‌ها و راهکارهایی برای پیشبرد کیفی و کمی ساخت مستندهای تلویزیونی ورزشی پیشنهاد می‌شود.

شایان یادآوری است که با توجه به کم سابقه بودن پژوهش در زمینه‌ی مستندهای ورزشی و گسترده بودن این عرصه از مستندسازی در داخل و خارج از مرزهای کشورمان، ضمن اذعان به عدم کامل بودن این پژوهش در حوزه‌ی مستند ورزشی، امیدوارم با کمک و ادامه‌ی این مسیر بوسیله‌ی سایر محققان و

1 -.Olympia

2- .Riefenesthal, Leni

اساتید مسلم و گرانقدر و دیگر تلاش‌گران عرصه ی پژوهش‌های ساختاری رسانه ی تلویزیون و فیلم، بتوان در آینده‌ی نزدیک، با تکمیل پژوهش‌ها؛ به کارآمدی این پژوهش بیش از پیش کمک کرد.

در همین جا لازم است تا از همراهی و هم‌دلی افرادی که مرا در این راه یار و یاور بوده‌اند، از جمله معلمین و اساتید گرانقدر دانشکده، برنامه سازان و پژوهشگران عرصه ی مستندسازی کشورمان – از جمله آقایان محمد تهامی نژاد و همایون امامی، همسر و فرزندم، پدر و مادرم، و سایر مسوولان، دوستان و همراهان در دانشکده و سازمان صدا وسیما و بویژه اساتید خوبم؛ آقایان دکتر طهماسبی، دکتر جهرمی و استاد تمجیدی و همچنین کلیه ی استادانی که همواره در محضرشان تلمذ کرده‌ام ، قدردانی کنم. قدر مسلم آن است که بدون راهنمایی و توجه این عزیزان پیمودن این مسیر به راحتی امکان‌پذیر نبود.

۲-۱- بیان مسأله

رویدادهای ورزشی، بنا به ذات خود که دارای هیجان، رقابت، کشمکش و انتظار برای به دست آمدن نتیجه‌ی مطلوب می‌باشد؛ می تواند یکی از سوژه های بسیار پرطرفدار در برنامه سازی تلویزیونی باشد. از همین روی با بوجود آمدن تلویزیون و رشد وگسترش آن و راه اندازی شبکه‌های ماهواره‌ای، کابلی، اینترنتی و امروزه پخش بر روی تلفن‌های همراه، مسئوولان و برنامه‌ریزان شبکه های پخش تلویزیونی برای جذب بیشتر تماشاگران و درنتیجه بهره برداری بیش از پیش اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و معنوی – بسته به ماموریت هر شبکه اعم از دولتی و یا تجاری – به پوشش و پخش هر چه بیشتر و متنوع تر برنامه‌های ورزشی بعنوان یکی از ابزار مناسب می‌نگرند.

تنوع طیف مخاطبان این گونه از برنامه ها و متفاوت بودن دلبستگی ها و سلایق آنها باعث شده است تا شیوه‌های مختلف برنامه سازی تلویزیونی، جایگاه ویژه‌ی خود را در جدول تولید و پخش برنامه‌های ورزشی شبکه‌های تلویزیونی داشته باشند. در کنار برنامه‌های زنده، گزارش‌های ورزشی، برنامه‌های ترکیبی (بصورت مجله و یا جنگ)، دوربین های خبرساز و ... مستندهای ورزشی جهت اقناع ذهن جستجوگر و حقیقت جوی علاقمندان به ورزش، از طرفداران ویژه‌ی خود برخوردار است. اقبال عمومی به این گونه مستندها – با توجه به رویکرد فیلم‌سازان برجسته‌ی دنیا به این گونه از مستندسازی و راهیابی آنها به جشنواره های جهانی - باعث شده است که در سالهای اخیر شاهد موج فزاینده‌ی سفارش ساخت و پخش این گونه برنامه های مستند ورزشی از سوی گردانندگان شبکه‌های تلویزیونی و همچنین پشتیبانی نهادهای دولتی و خصوصی مرتبط با ورزش از این امر باشیم.

به دلیل این توجه و عنایت و همچنین اقبال بیش از پیش برنامه سازان تلویزیونی و مستندسازان کشورمان به این امر، لزوم شناخت و بررسی دقیق‌تر ساختارهای زیبایی شناسی و محتوایی و همچنین راهکارهای اجرایی مناسب برای این گونه از برنامه های ورزشی در سیمای جمهوری اسلامی ایران احساس می‌شود.

این رساله بر آن است که ضمن بررسی و پژوهش در زمینه ی مستند تلویزیونی ورزشی و استفاده از تجربه‌های مناسبی که در این زمینه انجام شده- موضوع بخش مطالعه ی موردی رساله - بتواند در جهت پیشبرد و اعتلای این گونه از برنامه سازی ورزشی و همچنین استفاده ی بهینه و مطلوب از ظرفیتهای موجود در رسانه‌ی ملی کشور، با ارائه‌ی راهکارهای مناسب در زمینه ی به کاربستن شگردها

و جذابیتهای محتوایی و تکنیکی موجود و تجربه شده ، به افزایش سطح محتوایی وتکنیکی و در نتیجه اقناع مناسب مخاطب این نوع از برنامه‌ها کمک کند.

۳-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش:

با توجه به اهمیت و نیاز پرداختن به برنامه‌های ورزشی بویژه مستندهای تلویزیونی ورزشی – چنان که در سطرهای پیشین آمد – و به جهت بالابردن دامنه‌ی شناخت مدیران، طراحان برنامه و برنامه‌سازان به منظور افزایش کیفیت مستندهای ورزشی تولید و پخش شده از شبکه های سیمای جمهوری اسلامی ایران، نقش و ضرورت پژوهش های آکادمیک و پرداختن به ساختار محتوایی و زیبایی شناسی این قالب از برنامه‌سازی – که به کاربستن مناسب آنها می‌تواند به جذب بهینه‌ی مخاطبان بالقوه می‌انجامد – بیش از پیش نمایان می‌شود.

٤-۱- اهداف پژوهش :

۱) بررسی دگردیسی های مستند ورزشی در تلویزیون ایران- با نگاهی اجمالی به سیر این دگردیسی در جهان- و تبیین نشانه‌های ساختاری آن.

۲) بررسی لایه های زیرین و ساختاری دو مستند ورزشی خارجی و ایرانی، در دو دوره ی مختلف - ***المپیا*** و ***قهرمانی*** - و تحلیل محتوایی و بررسی تطبیقی آنها جهت دستیابی به الگوی ساختاری و متناسب این گونه برنامه‌سازی برای ارتقا رشد کیفی و تکنیکی مستندهای ورزشی در سیمای ج. ا. ا.

۳) ارائه‌ی الگوهای ساختاری کارآمد و رایج برای ساخت و ارائه‌ی برنامه‌های موفق در این گونه.

۵-۱- سئوالات پژوهش:

۱) مستند ورزشی چیست و ویژگی‌های آن چیست؟

۲) آیا مستند ورزشی در تلویزیون پیرو الگوهای ساختاری گونه های دیگر فیلمسازی مستند در سینما یا تلویزیون است یا گونه ای است مدون با قواعد ساختاری خود - محتوایی، بصری (تک دوربینه، چند دوربینه، تدوینی) ؟

٦-١- فرضیه‌های پژوهش :

۱) مستند ورزشی در تلویزیون بنا به ذات خود نیازهای ساختاری و تولیدی ویژه ای را طلب می‌کند.

۲) بین استفاده ی مطلوب از قواعد ساختاری در ساخت مستندهای ورزشی و افزایش کیفیت آن ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد.

۷-۱) تعریف مفاهیم کلیدی:

الف) ساختارشناسی[1]

ساختارشناسی، همان‌گونه که از ظاهر آن بر می آید؛ به معنای شناسایی و دستیابی به رابطه ی عوامل ساختاری یک اثر(در اینجا برنامه ی مستند) و چگونگی بیان روایی منتج شده از این همدستی عوامل تشکیل دهنده‌ی آن اثر است.

ساختار؛ غالباً در متون نقد و تحلیل هنری در برابر واژه ی انگلیسی Structure آمده است و این گونه معنی شده است: « صورت بندی عناصر فیلم، روایت یا هر نوع ابزار بیانی دیگر، به خصوص با دستکاری زمان و طرز آرایش این عناصر در کلیتی دراماتیک که منجر به نقطه ی اوج، و سرانجام گره گشایی می‌گردد.»(رابیگر،۱۳۸۳، صص۵٤۸و۵٤۹)

به تعبیر «رنه ولک» [2]؛ «ساختار، مفهومی است شامل شکل و محتوا، تا آنجا که هردو در جهت اهداف زیبایی شناسی سازمان یافته باشند. در این صورت، اثر هنری، دستگاه کاملی از نشانه ها یا ساختارهایی از نشانه ها قلمداد می‌شود که در خدمت هدف زیبایی شناختی ویژه‌ای باشد.»

(Wellek, Warren, 1970, P.141.)

در سینما این دستگاه از انتخاب هنرمند، نوع، ترتیب و زمان بندی «عناصر» ساختمانی ای که به کار می‌برد و آگاهی وی از طرح ساختاری کلی فیلمش، ناشی می شود. معمولاً این فرآیند مستلزم عرضه ی اطلاعات کلی خطی بصورت داستان، از طریق مجموعه ای از نماهاست. با استفاده از ترکیبات گوناگون سینمایی، هنرمند انتظاراتی را در تماشاگرانش می آفریند که به صورتی ماهرانه برپایه ی اطلاعات داده شده بنا می‌شود. (شارف، ۱۳۸۲، ص۵)

1-Study on the Structure

2- René Wellek

به تعبیری دیگر می‌توان گفت که، ساختار بیان کننده‌ی رابطه‌ی عناصر و اجزایی از برنامه (نگارش، متن، تصویر، صدا، تدوین و ...) است که عملکرد و تأثیر متقابل آنها به پیدایش شکل یا فرم کلی اثر منجر می‌شود.

ب) **فیلم مستند**

از نظر لغوی، **مستند** عبارت است از هر گزارش و بازنمایی و یا اجرا که نشانه های بصری و یا کلامی را در ثبت تقویمی و مرتب یک رویداد و یا تدارک یک برهان، بسیج نماید. (کیلبرن ؛ آیزود، ۱۳۸۵، ص ۳۲) و «**فیلم مستند**» را *اتحادیه‌ی جهانی فیلمهای مستند* [1] این گونه تعریف کرده است : « تمام روش‌هایی که برای هر واقعیت تفسیری بر روی نوار فیلم – چه از صحنه‌ی واقعی و چه به کمک بازسازی صادقانه صحنه های اصلی – بکار می رود، مستندسازی نام دارد. متوسل شدن به استدلال و احساسات، برای ایجاد تحریک دلخواه، گسترش معلومات انسانی، برخورد واقع گرایانه با مسا ئل، و یافتن راه حل آنها در زمینه اقتصادی، فرهنگی و روابط انسانی است.» (روتا، ۱۹۵۲، صص ۳۰و۳۱)

این که عنوان فیلم مستند را می توان به هر فیلم و برنامه ی تلویزیونی اطلاق کرد که واقعیات را بازنمایی می‌کند، بشدت چالش برانگیز است. در حقیقت، اگر بدین گونه باشد، فیلم و برنامه ی مستند، هیچ تفاوت و مرزبندی خاصی با فیلم و برنامه های خبری، برنامه های زنده و سایر گونه ها و ژانرهای برنامه‌سازی که واقعیات جلوی دوربین را به ما نشان می دهند نخواهد داشت. «فیلم مستند طبق تعریف، محصول یک هوش شکل دهنده است و کم و بیش از شگردهای ساختاری فیلم های داستانی استفاده می‌کند.» (کیلبرن؛ آیزود، ۱۳۸۵ ، ص ۲۸).

بدین ترتیب، تفاوت اساسی فیلم و برنامه ی مستند با دیگر گونه های فیلم و برنامه های واقع نگار در وجود نوعی بینش خاص در نگاه مستندساز نسبت به واقعیات مطرح شده در اثرش می باشد. به‌عبارت دیگر؛ از مستندسازان انتظار می رود که علاوه بر ارجاع و نشان دادن جنبه هایی از جهان معاصر یا تاریخی، ارائه گر یک برهان یا سازنده ی یک مسأله باشند. مستندسازان صرفاً سرگرم ضبط و نمایش قسمتی از واقعیت پیرامون خود نیستند، بلکه اغلب به ما نوید می‌دهند که وقایع را از نظرگاهی ویژه می‌نگرند.(کیلبرن، آیزود، ۱۳۸۵،ص۲۹)

1-World Union of Documentary

ج) مستند ورزشی

مستند ورزشی را می توان گزارش و تفسیر خلاقانه یک رویداد ورزشی با استفاده از عوامل محتوایی و زیبایی شناختی فیلمسازی و برنامه سازی تلویزیونی تعریف کرد. منظور از این عوامل، به کار بستن خلاقانه‌ی اجزاء روایی، تصویری و صدایی از جمله گزینش تم، موضوع، پژوهش، ساختار قدرتمند و پیش‌برنده، روایت، نگارش فیلمنامه و متن، دکوپاژ(نما بندی – تقطیع نما)، ضبط چند دوربینه ، طراحی صحنه، میزانسن، صدابرداری، تدوین خلاقانه و هدفمند، ریتم، گرافیک، موسیقی و ... است.

آن‌چنان که *محمد تهامی نژاد* در مقاله‌ی *«ورزش‌نگاری فرهنگی در برابر تجارت هیجان* » می گوید؛ «مستند ورزشی، اثر یکپارچه‌ای است که فرآیند یا جوهره‌ی یک واقعه ورزشی را با روش های مختلف از جمله دوربین مستقیم به چنگ می آورد و یا به شیوه ی نمایشی و روایی، توصیف می کند و حاوی یک نظر است. برخی فیلم‌های ورزشی به ورزش می پردازند و گاهی کشف – به مدد بهره‌گیری خلاقه از فن‌آوری سینما- پیام فیلم‌ساز است.» (تهامی نژاد،۱۳۷۷، ص ۹۲)

د) روایت

روایت، به دو معنی در برنامه‌سازی تلویزیونی و فیلمسازی به کار می‌رود. بصورت عام «خط داستانی» اثر است. مجموعه‌ای از وقایع متکی بر منطق سببی که در زمان و مکان روی می دهند، یعنی در حقیقت همان «داستان». (اسلامی،۱۳۸٦، ص۸۲).

در جای دیگر «تراگوت»[1] و «پرات» [2] روایت را چنین تعریف می کنند: « روایت اساساً شیوه ای زبان‌شناختی برای ارائه ی رخدادهای گذشته است، خواه رویدادهای واقعی و خواه تخیلی.» (Traugott, E. and Pratt, M.L. 1980به نقل از مایل جی. تولن،۱۳۷۷،ص۵)

ه) دکوپاژ[3]

«دکوپاژ در فرانسوی به معنای «ترتیب دادن» است و منتقدان فرانسوی آن را به معنای منظم کردن نماها در هر صحنه، یا به طور کلی در فیلم، به کار می‌بردند. بیشتر منظور سبک خاصی در تدوین و طراحی کلی نماهاست. منتقدان فرانسوی عبارت «دکوپاژ کلاسیک» را به معنای سبک خاص تدوین روایی استودیوهای هالیوود به کار می‌بردند.» (کنیگزبرگ، ۱۳۷۹، صص ۱۹٤ و ۱۹۵)

1–E. Traugott

2– M.L. Pratt

3– Decoupage

دوایی(۱۳٦۹) هم دکوپاژ را چنین تعریف می‌کند:

> دکوپاژ (نمابندی – تقطیع نما) طرح و شکل فنی برنامه ی تلویزیونی و فیلم به ترتیب و نظام نماها، حرکت دوربین و سایر ویژگی های فنی در فیلمنامه نویسی ... است که توسط کارگردان در هنگام ضبط اجرای می شود. دکوپاژ کردن سناریو یعنی بعد از نوشتن شرح صحنه و گفتگوها در مرحله ی نگارش فیلمنامه، اضافه کردن نکات فنی مربوط به فیلمبرداری، مثل نوع نما(دور و نزدیک، اندازه‌ی نما و ..)، میزانسن حرکتی و ... (ص١٤)

به عبارت دیگر؛ دکوپاژ یا تقطیع نما دستور کار کارگردان برای تصویری کردن فیلمنامه در هنگام تولید می باشد که شامل دو مرحله‌ی فیلم برداری و تدوین است. در این مرحله کارگردان زوایای دوربین ازدیدگاه اندازه ی کادر، ارتفاع دوربین، زاویه‌ی قرارگیری لنز، طول نما، محل جای‌گیری دوربین و نورها، بازیگران و همچنین وسایل صحنه را معین می‌کند. در مرحله‌ی تدوین نیز بویژه در کار مستند، دکوپاژ تدوین جهت راهنمایی تدوینگر برای استفاده از نماهای مطلوب از میان برداشت‌های فیلم برداری شده و ترتیب چینش آنها به کارگرفته می‌شود.

و) **میزانسن**[1]

بوردول و تامسون (۱۳۸۳) در تعریف میزانسن می‌گویند:

> در زبان فرانسه، میزانسن یعنی به صحنه آوردن یک کنش؛ و اولین بار به کارگردانی نمایشنامه اطلاق شد. نظریه‌پردازان سینما که این اصطلاح را به کارگردانی فیلم هم تعمیم دادند، آن را برای تأکید بر کنترل کارگردان بر آن چه که در قاب فیلم دیده می‌شود، به کار می‌برند. همچنان که از اصلیت تئاتری این اصطلاح بر می‌آید، میزانسن شامل آن جنبه‌هایی است که با هنر تئاتر تداخل می‌کنند: صحنه آرایی، نورپردازی، لباس و رفتار بازیگران. کارگردان [فیلم] با کنترل میزانسن رویدادی را برای دوربین به روی صحنه می‌برد.(ص ۱۵۷)

«اصطلاح میزانسن...اشاره دارد بر تأثیر مرکبی حاصل از ۱) بازیگران، بازی‌ها، چهره‌آرایی، و نوع لباس آن‌ها، و۲) زمینه‌ی صحنه، از جمله وسایل صحنه و نورپردازی.»(کیسبی‌یر،۱۳۸۳،ص٦۱)

1 –Mise –en –scene

میزانسن را به طور کلی می توان به هنر تصویر و هر آن چه به هنر تصویر مربوط می شود اطلاق کرد. بازیگران (بیان و حرکت آنها)، دکور، پس‌زمینه‌ها، نورپردازی و حرکات دوربین همه از عناصر میزانسن است، چه در رابطه با خود باشند و چه در رابطه با یکدیگر. به عبارت دیگر، میزانسن به هر آن چیزی گفته می شود که در مقابل دوربین اتفاق می افتد. میزانسن بصورت خاصی دیگر، می تواند بوسیله ی تدوین تصویرها یا نماهای جداگانه نیز نمایش داده شود. (ضابطی جهرمی، ۱۳۸٤، ص۹۹)

ز) **تدوین تداومی**[1]

«مفهوم تداوم در فیلمسازی یعنی عبوری هموار وطبیعی، از ابتدا به میانه و انتهای فیلم و به طورکلی ، گذری یکدست از نمایی به نمای دیگر تا پایان داستان. به این ترتیب، تدوین تداومی یعنی هنر خلق این احساس در تماشاگر که وی علی رغم دیدن نماهای جدا از هم بپذیرد که به تماشای اجزایی بدون وقفه و تسلسلی یکدست نشسته است.» (ضابطی جهرمی، ۱۳۸٤، ص٤۹)

به دیگر سخن، «تدوین تداومی؛ حفظ پیوستگی بصری از یک نما به نمای دیگر است.» (زتل، ۱۳۸٤،ص۳٤٥) این به معنای دستیابی به تداوم داستان با وجود ناپیدا بودن بخش اعظم آن است. در این نوع تدوین، چیدمان نماها به گونه ای انجام می شود که بیننده متوجه ساختار تدوینی کار نشود و برای رسیدن به بهترین نتیجه، توجه به عوامل زیبایی شناسی مانند؛ شناسایی موضوع، تصویرسازی(انگاره) ذهنی، بردارها، حرکت، رنگ و صدا ضروری است. (زتل، ۱۳۸٤، صص ۳۷۹و ۳۸۷).

ح)تدوین پیچیده[2]

پیوند نماها به گونه‌ای که معمولاً و نه غالباً، به دلیل نوع چینش نماها پشت سرهم، به تشدید رویداد صحنه بیانجامد. در این سبک تدوین، گاه دستورهای مرسوم تدوین، به عمد رعایت نمی‌شود. (زتل، ۱۳۸٤، صص۳۸٥ و ۳۸۷)

ط) **ریتم» (ضرب آهنگ)**[3]

«چنان‌چه ریتم را ضربان قطع و وصل نماها بدانیم، با کنترل هنرمندانه‌ی عواملی چون، کندی، تندی، شتاب و سکون، ریتم در ایجاد تداوم نقش مؤثری خواهد داشت. *زمان‌بندی*[1] سرعت تدوین یا آهنگ

1-Continuity Editing

2 -Complex Editing

3.-Rhythm